

ESSENCIAL

Gramàtica del text

Maria Josep Cuenca

edicions

bromera

Presentació

L'anàlisi de textos és una de les activitats principals en l'ensenyament de la llengua. Els enfocaments comunicatius i discursius en la lingüística i l'aplicació que se n'ha fet en l'àmbit escolar han impulsat l'anàlisi textual basada en les tres propietats del text: adequació, coherència i cohesió. Aquestes propietats, i en especial la cohesió, permeten una aproximació lingüísticodiscursiva als textos a partir d'un nombre de conceptes relativament reduït. L'estudi es pot fer des de la perspectiva de l'anàlisi, com a base per al comentari de text, i també de la producció, per millorar la construcció de textos. Aquesta descripció constitueix el que podem denominar *gramàtica del text*.

Aquest llibre pretén oferir una visió general de la gramàtica del text estructurada a partir de l'estudi dels mecanismes de cohesió en relació amb els fenòmens interpretatius, d'adequació i de coherència, que manifesten. Partim de la proposta de Halliday i Hasan en *Cohesion in English* (1976), convenientment adaptada, completada amb aportacions d'altres autors i passada pel sedàs d'anys de pràctica en les aules universitàries i en l'ensenyament secundari.

Volem presentar una visió completa dels fenòmens que basteixen la textualitat. Els conceptes són explicats a partir de textos o fragments reals que són comentats i a partir dels quals s'insisteix en la relació entre les formes i la funció discursiva que realitzen, ja que entenem que amb llistes de termes, definicions o formes no n'hi ha prou. Així, hem triat entre els diferents ter-

mes disponibles, els hem definit de manera que formen un tot coherent i faciliten la identificació de les marques que els manifesten, sense ocultar la gradualitat dels fenòmens lingüístics però permetent decidir si un cas pertany a un o altre mecanisme.

L'exposició parteix dels aspectes més globals, els que relacionen aspectes textuais i situació enunciativa (dixi, modalització i discurs citat), continua amb els aspectes que tenen a veure amb la continuïtat temàtica (mecanismes de referència) i acaba amb els aspectes més vinculats a l'estructura semàntica del text, en el nivell global (connexió textual) i en el nivell local, el de l'oració (composició oracional). Les conclusions reprenen les idees principals i resumeixen les relacions entre els mecanismes cohesius i l'adequació i la coherència textuais.

I. La gramàtica del text: conceptes fonamentals

1. La gramàtica del text

A què ens referim quan parlem de gramàtica del text? Per tal de determinar-ho, cal que definim què volen dir els dos conceptes que inclou:

- a) el terme *gramàtica*, segons el *Diccionari de la Llengua Catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans, designa la «ciència que estudia i descriu l'estructura de les llengües o d'una llengua en particular»;
- b) el terme *text* ha estat ben definit per Castellà (1992), a partir de Bernárdez (1982: 85):

Text és una unitat lingüística comunicativa, producte de l'activitat verbal humana, que posseeix un caràcter social. Es caracteritza per l'adequació al context comunicatiu, la coherència informativa i la cohesió lineal. La seva estructura reflecteix els procediments emprats per emissor i receptor en els processos d'elaboració i d'interpretació. Es construeix per mitjà de dos conjunts de capacitats i coneixements: els propis del nivell textual i els del sistema de la llengua. (Castellà 1992: 30)

El *Diccionari de la Llengua Catalana* de l'IEC també defineix *gramàtica textual*: «la gramàtica que descriu els fenòmens lingüístics que ultrapassen el marc de l'oració». Observem que tant en la definició de Castellà/Bernárdez com la de l'IEC es planteja una mena de contraposició entre el nivell oracional i

el textual. Tanmateix, aquesta divisió no sempre és taxativa i hi ha fenòmens sintàctics que depassen el marc de l'oració o que tenen una manifestació en el nivell oracional i una altra en el textual, com la connexió.

Comentem un exemple:

Almenys 25 persones han mort avui i 40 han resultat ferides en un atemptat amb cotxe bomba en l'estació d'autobusos de Bayaa, al sud de Bagdad. En concret, i segons han informat fonts policials, l'esclat s'ha produït a primera hora del matí en plena hora punta, quan un gran nombre de persones esperava a l'estació per viatjar a altres demarcacions del país.

Els equips de rescat busquen en aquests moments supervivents que hagin pogut quedar atrapats entre la runa per l'explosió. A més, uns 40 vehicles que hi havia aparcats a l'estació quan s'ha produït l'explosió han quedat calcinats i també s'han produït importants danys materials en els edificis adjacents a la central d'autobusos.

El barri de Bayaa, de majoria xiïta, és una àrea on sobretot viuen persones de classe mitjana treballadora.

D'altra banda, com a mínim 2 persones han mort i 12 han resultat ferides per un impacte de morters en una zona comercial en el barri de Shorya, en el centre de Bagdad, segons fonts policials iraquianes. (*Avui*, 29 de juny de 2007)

La notícia anterior conté quatre paràgrafs i sis oracions (estructures sintàctiques autònomes, separades per punts en l'escriptura). El text té la intenció d'informar (és expositiu, tot i que té trets narratius) i parla d'atemptats a Bagdad. La relació entre paràgrafs i oracions, a més de fer-se en el nivell

de contingut, també es concreta en el nivell gramatical i lèxic, amb mecanismes com els següents:

- a) Hi ha diferents connectors encapçalant oracions (*en concret, a més, d'altra banda*), que indiquen que s'afegeix informació nova.
- b) El mot *avui* s'ha d'interpretar en relació amb el dia en què es va publicar la notícia (29 de juny de 2007); si no tenim aquesta informació, no podem situar temporalment el fet; el mateix s'esdevé amb el díctic *aquests* de l'expressió *aquests moments*.
- c) Hi ha diferents elements que es repeteixen, com *persones*, concepte que també apareix reiterat sota la forma més específica de *supervivents* i s'ha elidit en diferents ocasions: «2 persones han mort i 12 (persones) han resultat ferides».
- d) També observem diferents elements lèxics relacionats, com ara *mort, ferit, supervivent, atemptat, cotxe bomba, esclat, explosió, impacte, morter*, que ens situen en l'àmbit temàtic de la notícia, els atemptats terroristes. En concret, la referència de *l'esclat*, amb article determinat, en la segona oració només es pot establir per relació amb *un atemptat amb cotxe bomba*.

Aquests són només uns exemples de l'entrellat que fa que un conjunt d'oracions constituïsquen un text, mecanismes que relacionen diferents elements lingüístics entre si i elements lingüístics amb elements extralingüístics, com el temps de l'enunciació de la notícia.

2. El text i les unitats comunicatives

En efecte, un text no és simplement un conjunt d'oracions, sinó un o més enunciats relacionats entre si i amb l'enunciació, de manera que la seua materialitat lingüística («text» en sentit estricte) interactua amb les condicions d'enunciació (el seu «context» extralingüístic). Des d'un punt de vista general, en parlar de *text* ens referim tant al conjunt d'enunciats com als aspectes extralingüístics necessaris per a produir i interpretar aquests enunciats com a conjunt significatiu en funció d'una intenció comunicativa i una interacció social.

Així, si entenem el text com la unitat màxima de comunicació i l'enunciat com la mínima (que, en general, equival sintàcticament a una oració), podem dir que un text és un conjunt d'enunciats interrelacionats des del punt de vista pragmàtic, semàntic i sintàctic. Integrant la perspectiva textual i l'oracional, podem identificar els conceptes fonamentals següents:

<i>Nivell textual</i>	Text >	seqüència >	enunciat		
<i>Nivell oracional</i>			Oració >	sintagma >	categoria

El text i l'oració constitueixen la unitat màxima del nivell respectiu. Una oració resulta de la unió gramatical de categories en sintagmes i d'aquests en estructures predicatives completes. Un text resulta de la unió d'enunciats (oracions amb un valor pragmàtic determinat) en seqüències que, relacionades de manera recíproca, donen com a resultat un text.

La relació entre enunciats i seqüències —és a dir, la *textualitat*— es defineix per processos que van més enllà de l'oració i harmonitza aspectes lingüístics («textuals» en sentit estricte) i no lingüístics («contextuals»). Dit d'una altra manera, el grau de bona construcció d'un text es pot determinar analitzant-lo des de tres perspectives complementàries: la pragmàtica (adequació), la semàntica (coherència) i la sintàctica (cohesió). Aquestes perspectives corresponen a les tres propietats del text.

Des de l'enfocament que adoptem en aquest llibre, la gramàtica del text s'ocupa, en concret, dels mecanismes gramaticals i lèxics que fan que un conjunt d'oracions formen una unitat superior des d'un punt de vista semàntic i comunicatiu. Aquesta definició general i preliminar deriva de la relació directa entre la gramàtica del text i les propietats textuals a què acabem de fer esment: entenem la gramàtica del text com a equivalent a la cohesió o sintaxi textual (que no es contraposa a la sintaxi oracional, sinó que, des de la nostra perspectiva, la inclou i la supera). Els mecanismes de cohesió, com la pronominalització o la connexió (oracional i textual), manifesten relacions que pertanyen al text com a unitat semàntica (coherència o semàntica textual) i com a unitat comunicativa (adequació o pragmàtica textual).

Abans de cloure aquest apartat, cal precisar que el terme *text* s'utilitza en dos sentits: en un sentit ampli, l'utilitzat fins a aquest punt, el text inclou la cadena lingüística i el seu context; en un sentit restrictiu, el text s'entén com a conjunt d'oracions o enunciats i es complementa (o s'oposa) al seu context extralingüístic.

3. Les propietats del text

Com hem vist, els conceptes de text i de gramàtica del text es poden relacionar amb les propietats textuals: adequació, coherència i cohesió.

- a) L'adequació és la propietat que dóna compte de la relació del text, com a cadena lingüística o suma d'enunciats interrelacionats, i el seu context extralingüístic (les condicions extralingüístiques de producció i interpretació); és a dir, permet explicar com el text, com a unitat comunicativa, s'interpreta en relació amb una sèrie d'elements extralingüístics, que defineixen la seua enunciació.
- b) La coherència és la propietat que permet analitzar el significat global del text: de què parla, quina informació dóna i com s'ha organitzat aquesta informació.
- c) La cohesió inclou marques formals, generalment gramaticals o lèxiques, que s'utilitzen per a explicitar les relacions existents entre les diferents parts del text, sobretot entre oracions i entre paràgrafs.

Així doncs, la cohesió, que és el centre de la gramàtica del text, inclou les manifestacions explícites de fenòmens de coherència i d'adequació. Analitzem una notícia breu que mostra diferents casos de mecanismes de cohesió:

Un terratrèmol de magnitud 5 sacseja la costa de Galícia sense causar ferits

Santiago de Compostel·la. Un terratrèmol es va registrar ahir prop de les costes de la Corunya, sense provocar danys per-

sonals ni materials. El moviment sísmic, però, va despertar molta gent, ja que se'ls va moure el llit o altres mobles de la casa. L'epicentre del sistema, de magnitud 5 en l'escala de Richter –segons dades de l'Instituto Geográfico Nacional–, es va registrar a les 07:31 hores en una zona subterrània situada a 61 quilòmetres de la costa gallega. És un «terratrèmol d'intensitat mitjana», va indicar la sismòloga Carmen López. Va destacar que és el moviment de «més magnitud» registrat els últims anys en aquesta zona, ja que els altres no havien superat els 4,7 de magnitud. La sismòloga va destacar que si l'epicentre del sisme s'hagués registrat en una zona habitada, probablement hauria tingut «més repercussió». (EFE, *Avui*, 24 d'abril de 2006, p. 31)

Podem diferenciar tres grans blocs de mecanismes de cohesió: *a)* els mecanismes de referència, *b)* la connexió i *c)* la modalització i el discurs citat. La notícia anterior inclou mostres dels tres blocs:

- a)* Conté molts mecanismes de referència; per citar-ne alguns, hi ha díctics com *ahir*, mot que s'interpreta per relació al moment de l'enunciació (dia anterior, és a dir, 23 d'abril de 2006); pronoms com en «se'ls va moure», que té com a antecedent *molta gent*; elisions del subjecte (*va destacar*, que interpretem associat a *Carmen López*), i també sinònims (*terratrèmol*, *moviment sísmic*, *sisme*) i mots relacionats amb l'àmbit de la sismologia (*terratrèmol*, *registrar*, *moure*, *magnitud*, *escala de Richter*, *epicentre*).
- b)* Hi apareix un cas de connexió textual (el *però* que relaciona contrastivament la primera i la segona oració: «un terratrèmol es va registrar ahir...», *però* «el moviment

sísmic va despertar molta gent...»), i diversos de connexió oracional com en el cas de *ja que*, que relaciona causalment dues clàusules, i *si*, que introdueix una condició.

- c) La segona part inclou referències a les intervencions de la sismòloga, que valora tècnicament el fet exposat. Les seues paraules se citen en discurs directe, entre cometes, i en discurs indirecte, i s'introdueixen mitjançant els verbs de dicció *va indicar* i *va destacar*. D'altra banda, el periodista adopta un to objectiu, per la qual cosa la notícia no té cap altra marca de modalització que l'atribuïda a la sismòloga en la darrera intervenció, on un *probablement* ens indica seguretat no total sobre el que ella diu.

Aquesta anàlisi apressada ens permet copsar que les marques cohesives són manifestacions de fenòmens interpretatius: el díctic temporal pren referència concreta a partir del moment de l'enunciació; la resta de mecanismes de referència (pronoms, elisions, sinònims, paraules relacionades semànticament) tenen relació amb el tema del text i la manera com s'aporta la informació, igual com la connexió marca relacions semàntiques (contrast, causa i condició); finalment, el discurs citat ens remet a una altra enunciació inserida en l'enunciació principal, en la qual l'emissor principal, el periodista, dóna veu a una altra veu, la sismòloga, que al seu torn manifesta el seu estat de creences a partir d'un adverbi modal (adequació).

En efecte, els mecanismes de referència fòrics i la connexió es vinculen a la coherència textual i a l'estructura sintàctica del text; els altres mecanismes són marques de procediments d'adequació: el discurs citat indica el desdoblament de la veu de

l'emissor i la modalització manifesta la implicació de l'emissor en el que diu, com també ho fa un dels tipus de mecanisme de referència: la dixi (que assenyala els elements de l'enunciació: interlocutors, lloc i espai de l'enunciació).

En els capítols següents, ens ocuparem, en primer lloc, dels fenòmens relacionats amb l'adequació: dixi, modalització i discurs citat (cap. 2); en segon lloc, descriurem els mecanismes de referència fòrics (cap. 3); en tercer lloc, tractarem la connexió (connexió textual i oració composta), que, com els fenòmens anteriors, manifesta relacions de coherència (cap. 4). Com a conclusió, tornarem al concepte de propietats del text: definirem els procediments d'adequació i de coherència, resumirem els de cohesió i en sintetitzarem les relacions.